

УДК 316.61
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-1-20>

РЕФЛЕКСИВНА Й АВТОПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Лапина Марина Дмитрівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
lapin-71@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6031-199X

Мета статті полягає в науковому осмисленні та розмежуванні понять рефлексивної й автопсихологічної компетентностей фахівців соціальної сфери, визначенні засобів їх емпіричного дослідження.

Методи. Теоретичний аналіз і узагальнення даних літературних джерел дозволив методологічно обґрунтувати використання психодіагностичних методів, спрямованих на вивчення рефлексивної й автопсихологічної компетентностей фахівців соціальної сфери. Зокрема, розглянуто методи психодіагностики рефлексії, опитувальні та проєктивні методики вимірювання компонентів «Я-концепції» та «Я-образу», самосвідомості та самоставлення. Окремо зазначені рефлексивні практики, що використовуються під час професійного навчання та тренінгу.

Результати. Проаналізовано ключові моменти розуміння в сучасній психологічній науці автопсихологічної та рефлексивної компетентностей фахівців. Визначено, що рефлексивна компетентність – це професійна особистісна якість, що виявляється в реалізації рефлексивних процесів, прискорює особистісно-професійний розвиток, підвищує рівень креативності діяльності. Автопсихологічна компетентність є інтегрованою здатністю до рефлексивних процесів на індивідуально-особистісному рівні психічної регуляції професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Важливим засобом професійного становлення фахівців є саморефлексія як процес самоаналізу, самооцінки, самоконтролю та самопостереження особистості.

Висновки. Виявлено, що здатність до професійної рефлексії є важливим чинником досягнення високого рівня майстерності та результативності для фахівців соціальної сфери. Рефлексивна компетентність є мета-компетентністю у структурі особистісно-професійної компетентності фахівців, забезпечує здатність до усвідомлення й критики себе як суб'єкта діяльності, процесу професійної діяльності, особи, що потребує допомоги, як об'єкта пізнання та професійного впливу. «Рефлексивна компетентність» є узагальнюючим поняттям для автопсихологічної компетентності та саморефлексії фахівців. Під час професійного навчання та професійного тренінгу великого значення набувають рефлексивні практики, що формують якості саморефлексії професійної поведінки, мислення, ставлення, мотивації та професійної спрямованості фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: фахівці соціальної сфери, рефлексія, рефлексивна компетентність, автопсихологічна компетентність, саморефлексія, рефлексивні практики.

REFLECTIVE AND AUTOPSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF SOCIAL SPHERE'S SPECIALISTS: FEATURES OF TERMS' DIFFERENTIATION

Lapina Maryna Dmytrivna,
Candidate of Science in Psychology,
Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work
Pryazovskyi State Technical University
lapin-71@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6031-199X

The **purpose** of the article is to scientifically comprehend and differentiate the concepts of specialists' of social sphere reflexive and autopsychological competence, to determine the means of their empirical research.

Methods. Theoretical analysis and generalization of data from literature sources allowed to methodologically substantiate the use of psychodiagnostic methods aimed at studying the reflexive and autopsychological competence of social sphere's specialists. In particular, the research methods of reflection, assessment methods of components of self-concept and self-image, self-consciousness and self-conception are considered. Reflective practices, used in vocational training, are discussed separately.

Results. The key moments of understanding in the psychological science the specialists' autopsychological and reflexive competence are analyzed. It is determined that reflexive competence is a professional personal

quality, which is manifested in the implementation of reflexive processes, accelerates personal and professional development, enhances creativity. Autopsychological competence is the integrated ability to reflective processes at the individual-personal level of mental regulation of professional activity of socio-economic professionals. An important tool for the professional development is self-reflection, as a process of self-analysis, self-esteem, self-control and self-observation of the individual.

Conclusions. Detected, that the ability for professional reflection is an important factor in achieving a high level of skill and effectiveness. Reflective competence is a meta-competence in the structure of the specialists' personality-professional competence, which provides the capacity for awareness and criticism of oneself as a subject of activity, the process of professional activity, the person in need, as the object of cognition and professional influence. Reflexive competence is a common concept for autopsychological competence and self-reflection of specialists. Reflective practices, that shape the qualities of self-reflection of professional behavior, attitude and motivation of social sphere's specialists, are of great importance during vocational training.

Key words: *specialists of the social sphere, reflection, reflective competence autopsychological competence, self-reflection, reflective practice.*

Вступ

В умовах складної ситуації соціально-політичної, економічної, правової кризи українського суспільства гуманітарні питання набувають особливого значення. Розв'язувати проблеми подолання деструктивних явищ у сучасному соціумі покликані фахівці соціальної сфери (зокрема, соціальні працівники, соціальні педагоги, вчителі, викладачі, психологи, медики, представники служб у справах дітей і ювенальної поліції тощо). Їхній високий професіоналізм та професійна компетентність стають передумовою і суттєвим чинником ефективної реалізації соціальної політики з урахуванням соціально-культурного середовища, загальнолюдських і духовних потреб особистості. Нині загальноприйнято, що великого значення для професійного становлення фахівців соціономічних професій набуває формування психологічної, особистісної компетентності, яка стає своєрідним «знаряддям праці» спеціалістів, проте складність, системність і багатокomпонентність цих видів професійної компетентності дотепер зумовлює наукові обговорення, проблема аналізу структури особистісно-професійної компетентності фахівців не є остаточно вирішеною.

У межах обґрунтування компетентнісного підходу до процесу професіоналізації фахівців соціальної сфери активно досліджується їхня здатність до самоаналізу, усвідомлення власних якостей і рис, зокрема професійних, здатності до абстрагування й аналізу властивостей професійної ситуації, тобто формування рефлексивної й автопсихологічної компетентностей фахівців. Українські науковці розглядають теоретичні аспекти (Ю. Бабаян, Л. Пасічник, М. Пісоцька, О. Савченко), аналізують структуру й особливості функціонування рефлексивної компетентності фахівців (В. Раскалінос, О. Савченко). Професійна рефлексія розглядається як важливий чинник удосконалення особистості майбут-

ніх фахівців соціальної роботи, педагогів, психологів тощо (В. Балахтар, О. Воронів, Ю. Дяченко, М. Марусинець, О. Тюття й ін.). Англomовні наукові праці присвячені рефлексивним практикам, тобто методам і технікам розвитку рефлексивної компетентності (M. Karecki, D. Schon (Schön), J. Maksimović¹ & J. Osmanović, A. Ryder & E. Kimball та ін.), зокрема таким, що використовуються у професійному навчанні дорослих, або навчанні через практику. Водночас російськомовні дослідники звертаються переважно до вивчення автопсихологічної компетентності в межах акмеологічного підходу (А. Деркач, Н. Кузьміна, Л. Степнова, Т. Єгорова, Т. Шиманська). Зрозуміло, що й автопсихологічна, і рефлексивна компетентності ґрунтуються на рефлексії як загальному психологічному механізмі людського мислення, але ці види професійно-психологічної компетентності подекуди ототожнюються, або в науковому обігу трапляються такі тавтологічні мовні конструкції, як «автопсихологічна рефлексія». Отже, є актуальною проблема розв'язання, диференціації й операціоналізації понять для практики професійного навчання та підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери.

Тому **мета статті** – наукове осмислення та розмежування рефлексивної й автопсихологічної компетентностей фахівців соціальної сфери, визначення засобів їх емпіричного дослідження.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Для встановлення змістовних меж автопсихологічної та рефлексивної професійних компетентностей варто звернутися до визначення та тлумачення рефлексії в сучасній психологічній науці. Найбільш узагальнено поняття «рефлексія» (від лат. *reflexio* – «звернення», «відображення») позначає діяльність людини, спрямовану на осмислення й переосмислення власних дій, взаємин із навколишнім світом та їхніх

законів; процес інтроспекції, самопізнання й саморозвитку (Енциклопедія епістемології та філософії, 2009). Проте, розкриваючи суто психологічний зміст поняття рефлексії, С. Степанов та І. Семенов зауважують, що в конкретно-експериментальних працях рефлексія досліджується в чотирьох основних аспектах: кооперативному, комунікативному, особистісному й інтелектуальному. Так, суб'єкт може рефлексувати: а) знання про рольову структуру й позиційну організацію колективної взаємодії; б) уявлення про внутрішній світ іншої людини та причини тих чи інших її вчинків; в) свої вчинки й образи власного «Я» як індивідуальності; г) знання про об'єкт і способи дії з ним. Отже, автори розрізняють кооперативний, комунікативний, особистісний та інтелектуальний типи рефлексії. Найбільш узагальненим механізмом рефлексії автори вбачають переосмислення й розбудову суб'єктом змісту власної свідомості, діяльності, спілкування, тобто своєї поведінки як цілісного ставлення до навколишнього світу (Степанов, Семенов, 1985). Водночас необхідно розрізнити поняття «рефлексія» та «рефлексивність». Якщо рефлексія розглядається як процес – тоді вона є пізнавальним процесом і включає метапроцеси різних властивостей і функцій, водночас особистісна властивість, індивідуальна здатність людини до рефлексії позначається як «рефлексивність» (Подкорітова, 2016).

Отже, необхідною умовою високого рівня особистісно-професійної компетентності фахівців соціальної сфери є наявність автопсихологічних здібностей, що дозволяють інтеріоризувати отримані суб'єктом психологічні знання й інтегрувати їх в «Я-концепцію». Автопсихологічна компетентність – це готовність та здатність особистості до цілеспрямованої психічної роботи зі зміни якостей особистості, її поведінки, діяльності та ставлення, спрямована на прогресивний особистісно-професійний розвиток (Деркач, Зазикін, 2003). Л. Степнова наголошує на зв'язку автопсихологічної компетентності із процесами самопізнання, саморозвитку й самореалізації, з усвідомленням людиною власних індивідуальних і особистісних особливостей, а також розумінням того, як слід використовувати знання про самого себе в різних життєвих ситуаціях, зокрема й у контексті професійної діяльності (Степнова, 2003).

Узагальнюючи дослідження (Степнова, 2003; Деркач, Зазикін, 2003; Шиманская, 2006; Самохвалова, 2013), можна зазначити ключові моменти в розумінні автопсихологічної компетентності фахівців:

– автопсихологічна компетентність ґрунтується на здатності до цілеспрямованої орієнтації у внутрішньоособистісному просторі, знанні й умінні розвивати власні ресурси – тобто належить до внутрішньоособистісної діяльності;

– в автопсихологічній компетентності акцентуються якості особистості, що дозволяють спрямовувати активність людини щодо формування адекватної самооцінки, самоконтролю й самоуправління, активно впливати на функціональний стан, у такий спосіб підвищувати стресостійкість і працездатність фахівців;

– автопсихологічна компетентність – особистісне утворення, що охоплює як індивідуально-психологічні відмінності, формування Еґо-ідентичності, так і здатність до внутрішнього рефлексивного діалогу, прагнення до самореалізації та створення особистісних смислів;

– автопсихологічна компетентність розглядається як чинник успішної професіоналізації, оскільки забезпечує оптимізацію індивідуального досвіду в контексті рішення професійних завдань.

– автопсихологічна компетентність представників професій типу «людина – людина» є психологічним механізмом розвитку професійно значущих особистісних якостей, уміння об'єктивно оцінювати й ефективно використовувати власні ресурси та можливості з метою підвищення професіоналізму й ефективності професійної діяльності.

– структура автопсихологічної компетентності нині являє собою дискусійне питання, автори виокремлюють компоненти, що належать до когнітивної, емоційно-потребової та регуляційно-вольової (операційної) сфер психіки. Особливого значення для фахівців соціальної сфери набуває ціннісно-смісловий компонент, який є системоутворюючим і має враховуватися для визначення шляхів формування, розвитку чи становлення психологічної компетентності, а також під час визначення показників та критеріїв її оцінки (Егорова і др., 2018).

Поряд з автопсихологічною компетентністю А. Деркач і В. Зазикін виокремлюють у структурі психологічної компетентності рефлексивну компетентність як професійну особистісну якість, що виявляється в ефективній реалізації рефлексивних процесів, рефлексивних здібностей, прискорює особистісно-професійний розвиток, підвищує креативність діяльності. Рефлексивна компетентність є важливою якстю особистості, що сприяє переосмисленню особистісного та професійного досвіду, формуванню нових професійних еталонів і стандартів,

що стимулюють розвиток (Деркач, Зазикін, 2003).

Змістовні ознаки рефлексивної компетентності фахівців соціальної сфери, за результатами теоретичних і емпіричних досліджень (Деркач, Зазикін, 2003; Раскалінос, 2011; Савченко, 2016; Сідоров, Гаврілов, 2010; Lieberman та ін., 2002), такі:

– процеси рефлексії, на відміну від процесів «відзеркалення» дійсності, є послідовними, свідомими, контрольованими процесами, що використовують символічну логіку. Рефлексивне усвідомлення виникає в разі ускладнень або проблем повсякденного досвіду актуальної діяльності людини;

– рефлексивна компетентність полягає в обізнаності фахівців щодо процесів самоактуалізації особистості, сприяє переосмисленню професійних стереотипів і складнощів, забезпечує інноваційний і творчий підхід до професійної діяльності, досягнення її максимальної ефективності та результативності;

– рефлексивна компетентність має багатокомпонентний склад, процеси рефлексії відбуваються на індивідуально-особистісному рівні (особистісний, мотиваційно-ціннісний компоненти рефлексивної компетентності), на рівні міжособистісної взаємодії (кооперативний та комунікативний компоненти), на операційному рівні професійної діяльності (когнітивний та інтелектуальний типи рефлексії, що забезпечують самоконтроль і самовдосконалення фахівців);

– рефлексивна компетентність являє собою метапоняття, метакомпетентність, що забезпечує своєчасне коректування й адекватний розвиток усіх інших видів компетентності, так само розв'язання рефлексивних завдань завдяки перенесенню фокуса свідомості до метаплану діяльності. Сам процес розв'язання проблеми є предметом рефлексивного аналізу, зокрема рефлексія щодо планування дії та «рефлексія-про-дію» (“reflection-on-action”), яка триває після її завершення, з аналізом максимально можливої кількості альтернатив і кристалізацією проблеми відповідно до широкого контексту діяльності.

Отже, є підстави вважати, що рефлексивна компетентність здійснює управління процесами розгортання досвіду через контроль та регуляцію, ресурсне й інформаційне забезпечення активності, регулює процесуальні складові частини внутрішньої активності суб'єкта, що розкривають зв'язки власного професійного «Я» особистості та зовнішньої реальності під час професійної діяльності, забезпечує реалізацію функціональних аспектів діяль-

ності. Автопсихологічна компетентність є інтегрованою здатністю до рефлексивних процесів на індивідуально-особистісному рівні психічної регуляції професійної діяльності, тобто є однією з важливих складових частин рефлексивної компетентності фахівців соціальної сфери. Рефлексивні процеси, що лежать в основі самопізнання й пізнання людьми один одного, є своєрідним механізмом як соціально-перцептивної й автопсихологічної компетентності, так і рефлексивної компетентності фахівців.

Необхідно зазначити, що таке розуміння співвідноситься з результатами англомовних досліджень, де рефлексивні процеси розглядаються як стратегії інтеграції теорії із практикою, засіб усвідомлення й узагальнення професійного досвіду. Автори розуміють поняття «саморефлексія» як процес самоаналізу, самооцінки, самоконтролю та самоспостереження особистості. Саморефлексія покращує особистісне та професійне усвідомлення, допомагаючи створити нове й більш глибоке розуміння професійного досвіду особистості. Чим глибше рефлексія, тим сильнішим стає усвідомлення. Тож, саморефлексія може розглядатися як важливий засіб постійного оволодіння рутинною практикою, системи особистісних переконань, що впливають на сприйняття й інтерпретацію мотивів і ставлень клієнта (Toros, Medar, 2015).

2. Методологія та методи

Тепер, розмежувавши поняття автопсихологічної та рефлексивної компетентності, можна методологічно обґрунтовано використовувати психодіагностичні методи, спрямовані на вивчення й оцінку цих компонентів професійної компетентності фахівців соціальної сфери.

3. Результати та дискусії

Для оцінки авторефлексивної компетентності варто звернутися до опитувальних і проєктивних методів діагностики «Я-концепції», «Я-образу», самоставлення, здатності ініціювати внутрішні особистісні зміни з метою активізації позитивних сторін особистості.

Найбільш відомі з таких методик шкала «Я-концепції» Теннесі, розроблена У. Фітсом для виявлення динаміки розвитку самоставлення (самозадоволення і специфічних форм самоставлення до свого тіла, до себе як до морального суб'єкту, до себе як до члена сім'ї) підлітків та дорослих. Тестопитувальник самоставлення В. Століна та С. Пантелеєва дозволяє виявити рівні загального самоставлення, самоповаги, аутосимпатії, самоінтересу, ставлення до конкретних дій щодо власного «Я». Методика діагностики міжперсональних

відносин Т. Лірі призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе й ідеальне «Я», вона дає змогу проаналізувати відношення між уявленням про ідеального, реального й антиідеального фахівця, дослідити зміст професійних ідеалів у діяльності фахівця-гуманітарія. Загальновідомими та широко вживаними методиками є також опитувальник рівня суб'єктивного контролю (далі – УСК) Дж. Роттера та методика смисложиттєвих орієнтацій (далі – СЖО) Д. Леонт'єва.

До методів ідеографічного аналізу авто-рефлексивної компетентності належить шкала Т. Дембо – С. Рубінштейн, що полягає у вивченні самооцінки особистості за заданими характеристиками, методика «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда, яка використовується для вивчення характеристик власного сприйняття людиною самої себе, безпосередньо пов'язане з образом «Я» або «Я-концепцією», та інші проєктивні методики.

Щодо висновків із рефлексивної компетентності, то в наукових емпіричних дослідженнях найбільш популярна Методика діагностики рефлексивності А. Карпова. У результаті застосування опитувальника утворюється значення, що характеризує загальний ступінь розвитку рефлексивності особистості. Більш змістовним і диференційованим є опитувальник «Диференціальний тип рефлексії», який визначає тип рефлексії, що переважає: інтроспекції, квазірефлексії або системної рефлексії. Відповідно до теоретичної моделі рефлексії Д. Леонт'єва й А. Аверіної, системна рефлексія – єдиний повноцінний різновид рефлексії, що виконує позитивні функції в житті та професійній діяльності суб'єкта. Цікавим також виявився Тест рефлексії діяльності, створений на основі теоретичних уявлень В. Шадрікова, відповідно до яких ефективність діяльності визначається розвитком рефлексії стосовно компонентів психологічної функціональної системи діяльності (Шадріков, 2013).

До розвиваючої психодіагностики (Зеєр, 2009) належать рефлексивні практики, оскільки такі процедури передбачають активну участь суб'єкта у проєктуванні й обговоренні професійно-психологічного профілю особистості. Рефлексивна практика, як визначає К.-S. Үір, є спонтанним процесом згадування власного попереднього досвіду, самоартикуляції ситуацій та інтерналізації професійних знань у реальний контекст професійної ситуації (Үір, 2006: 779). Підсумковий, проте далеко не повний перелік рефлексивних технік включає портфоліо (паперовий чи електронний

варіант), рефлексивні щоденники / автобіографічні розповіді (паперові чи електронні), доповіді / есе про критичні випадки та презентації семінарів (Fragkos, 2018), активізуючі профорієнтаційні методиками, рефлексивні семінари тощо. Загалом, використання саморефлексії вважається важливим аспектом досконалості фахівців соціономічних професій, зокрема соціальних працівників, консультантів, педагогічних працівників, медичних працівників тощо.

Висновки

Як підсумок зазначимо, що в сучасних психологічних теоретичних і експериментальних дослідженнях поняття автопсихологічної та рефлексивної компетентностей є концептуально невизначеними, що призводить до плутанини, неточності моделей і висновків, помилок у побудові дизайну емпіричного дослідження. Під час аналізу виявлено, що процес професійної рефлексії є важливим чинником досягнення високого рівня майстерності та результативності для фахівців соціальної сфери. Рефлексивна компетентність фахівців являє собою метакомпетентність у структурі професіоналізму фахівця, забезпечує здатність до усвідомлення й критики себе як суб'єкта діяльності, процесу професійної діяльності, особи, що потребує допомоги, як об'єкта пізнання та професійного впливу. Відповідно, рефлексивні процеси на індивідуально-особистісному рівні утворюють автопсихологічну компетентність, яка, згідно із принципами системного аналізу, має властивості, притаманні більш широкій рефлексивній компетентності (наприклад, тотожні загальні механізми функціонування та склад компонентів).

У зв'язку з викладеним доречними методами оцінки рефлексивної компетентності мають бути спеціалізовані опитувальники, що вимірюють рефлексію як здібність й особистісну рису, або рефлексію професійної діяльності. Для психодіагностики автопсихологічної компетентності більш вдалим є опитувальні та проєктивні методи вимірювання елементів «Я-концепції» та «Я-образу», самосвідомості та самоствавлення. Під час професійного навчання, підвищення кваліфікації та професійного тренінгу фахівців соціальної сфери великого значення набувають рефлексивні практики, що не тільки виявляють, але й формують якості саморефлексії професійної поведінки, мислення, ставлення, мотивації та професійної спрямованості.

Проте аналіз літератури із проблеми особистісно-професійної компетентності виявляє недостатню представленість валідних діагностичних методів, що пройшли

експериментальну апробацію, зокрема на українській вибірці. Можливості використання рефлексивних практик теж потребують подальших наукових розвідок, бо являють собою «епістемологічний оксиморон» (Fragkos, 2018), оскільки теоретичне

визначення суперечить застосуванню. Відкритим також залишається питання, чи справді саморефлексія покращує навчання, саморозуміння та вдосконалення навичок, чи просто позитивно впливає на поведінку та настрої майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деркач А., Зазыкин В. Акмеология : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 256 с.
2. Деркач А., Степнова Л. Развитие аутопсихологической компетентности государственных служащих. Москва : Изд-во РАГС, 2003. 297 с.
3. Егорова Т., Беляшов В., Куликов К. Концептуальные основы развития аутопсихологической компетентности личности. *Вестник Нижегородского института управления Российской академии народного хозяйства и государственной службы*. 2018. Вып. II. URL: http://services.niu.ranepa.ru/nauka/?page_id=7867 (дата звернення: 23.12.2019).
4. Зеер Э. Психология профессионального развития : учебное пособие для вузов. Москва : Академия, 2009. 240 с.
5. Подкоритова Л. Загальний теоретичний аналіз рефлексії як психологічного феномена. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. Вип. 4. С. 62–66.
6. Раскалинос В. Рефлексивна компетентність як складова професійної характеристики майбутнього фахівця. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4(1). С. 176–182.
7. Савченко О. Рефлексивна компетентність – важливий фактор організації системи рефлексивного досвіду на метакогнітивному рівні. *Технології розвитку інтелекту*. 2016. Т. 2. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_1_8 (дата звернення: 23.12.2019).
8. Самохвалова И. Подходы к исследованию аутопсихологической компетентности. *Актуальные проблемы психологии личности : сборник научных трудов кафедры психологии образования Института психологии*. 2013. Вып. 11. С. 76–84.
9. Сидоров С., Гаврилов А. Теоретические предпосылки проектирования рефлексивной компетентности. *Мир науки, культуры, образования*. 2010. № 1 (20). С. 253–256.
10. Степанов С., Семенов И. Психология рефлексии: проблемы и исследования. *Вопросы психологии*. 1985. № 3. С. 31–40. URL: <http://vorpsy.ru/issues/1985/853/853031.htm> (дата звернення: 23.12.2019).
11. Степнова Л. Развитие аутопсихологической компетентности государственных служащих : дис. ... докт. психол. наук: 19.00.13. Москва, 2003. 565 с.
12. Шиманская Т. Аутопсихологическая компетентность личности. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2006. № 3 (27). С. 70–71.
13. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / под ред. И. Красавина. Москва : Канон+ ; РООИ «Реабилитация», 2009. 1248 с.
14. Fragkos K. Exploring whether (and how) self-reflection can improve practice as a teacher educator. *MedEdPublish*. 2018. Vol. 7. Is. 1. DOI: 10.15694/mep.2018.0000067.1 (дата звернення: 23.12.2019).
15. Reflection and reflexion: asocial cognitive neuroscience approach to attributional inference / M. Lieberman et al. *Advances in Experimental Social Psychology*. 2002. Vol. 34. P. 251–330. URL: [https://www.scn.ucla.edu/pdf/Lieberman%20et%20al%20\(REFLEXION\).pdf](https://www.scn.ucla.edu/pdf/Lieberman%20et%20al%20(REFLEXION).pdf) (дата звернення: 23.12.2019).
16. Toros K., Medar M. Social work students' thoughts on self-reflection: a qualitative study based on reflective journaling. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2015. Vol. 5. № 3. P. 89–96. URL: http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_5_No_3_March_2015/11.pdf (дата звернення: 23.12.2019).
17. Yip K.-S. Self-reflection in Reflective Practice: A Note of Caution. *British Journal of Social Work*. 2006. Vol. 36 (5). P. 777–788. DOI: 10.1093/bjsw/bch323 (дата звернення: 23.12.2019).

REFERENCES:

1. Derkach A. A., Zazykin V. G. (2003). *Akmeologija : Uchebnoe posobie. [Acmeology : Study guide]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
2. Derkach A. A., Stepnova L. A. (2003). *Razvitie autopsihologicheskoy kompetentnosti gosudarstvennyh sluzhashhih [Development of autopsychological competence of civil servants]*. Moscow: Izd-vo RAGS [in Russian].
3. Egorova T. E., Beljashov V. A., Kulikov K. A. (2018). *Konceptual'nye osnovy razvitiya autopsihologicheskoy kompetentnosti lichnosti [Conceptual foundations of autopsychological competence development]*. *Vestnik Nizhegorodskogo instituta upravlenija RANHiG – Bulletin of the Nizhny Novgorod Institute of Management RANEPa*, II [in Russian]. URL : http://services.niu.ranepa.ru/nauka/?page_id=7867
4. Zeer Je. F. (2009). *Psihologija professional' nogo razvitiija : Ucheb. posobie dlja vuzov [Psychology of Professional Development : Study guide for universities]*. Moscow: Akademija [in Russian].
5. Podkorytova L. O. (2016). *Zahalnyi teoretychnyi analiz refleksii yak psykholohichnoho fenomena. [The general analysis of reflection as a psychological phenomenon]*. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Psykhologichni nauky" – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Psychological Sciences"*, 4, 62–66 [in Ukrainian].

6. Raskalinos V. M. (2011). Refleksyivna kompetentnist yak skladova profesiinoi kharakterystyky maibutnoho fakhivtsia [Reflective competence as a component of a future specialist's professional characteristic]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of Modern Teacher Training*, 4 (1), 176–182 [in Ukrainian].
7. Savchenko O. V. (2016). Refleksyivna kompetentnist – vazhlyvyi faktor orhanizatsii systemy refleksyvnoho dosvidu na metakohnityvnomu rivni [The reflective competence as an important factor of the organization of a reflective experience at the metacognitive level]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu – Technologies of intellect development*, 2 (1) [in Ukrainian]. URL :http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_1_8.
8. Samohvalova I. G. (2013). Podhody k issledovaniju autopsihologicheskoy kompetentnosti [Approaches to the study of autopsychological competence]. *Aktual'nye problemy psihologii lichnosti : sbornik nauchnyh trudov kafedry psihologii obrazovaniya Instituta psihologii – Actual problems of personality psychology: a collection of scientific papers of the Department of Educational Psychology of the Institute of Psychology*, 11, 76–84 [in Russian].
9. Sidorov S. V., Gavrilov A. G. (2010). Teoreticheskie predposylki proektirovaniya refleksivnoy kompetentnosti [Theoretical background for the design of reflexive competence]. *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya – The world of science, culture and education*, 1 (20), 253–256 [in Russian].
10. Stepanov S. Ju., Semenov I. N. (1985). Psihologija refleksii: problemy i issledovaniya [Psychology of reflection: problems and research]. *Voprosy psihologii – Psychology issues*, 3, 31–40 [in Russian]. URL: <http://voppsy.ru/issues/1985/853/853031.htm>.
11. Stepnova L. A. (2003). *Razvitie autopsihologicheskoy kompetentnosti gosudarstvennykh sluzhashchih [Development of autopsychological competence of civil servants]. Doctor's thesis (Psychological sciences)*. Russian Academy of Public Administration, Moscow [in Russian].
12. Shimanskaja T. L. (2006). Autopsihologicheskaja kompetentnost' lichnosti [Autopsychological competence of the personality]. *Psihopedagogika v pravoohranitel'nih organah – Psychopedagogics in Law Enforcement*, 3(27), 70–71 [in Russian].
13. *Jenciklopedija jepistemologii i filosofii nauki [Encyclopedia of Epistemology and Philosophy of Science]* (2009). Moscow: Kanon+ ; ROOI “Reabilitacija” [in Russian].
14. Fragkos K. C. (2018). Exploring whether (and how) self-reflection can improve practice as a teacher educator. *MedEdPublish*, 7 (1). DOI : <https://doi.org/10.15694/mep.2018.0000067.1>
15. Lieberman M.D., Gaunt R., Gilbert D.T., Trope Y. (2002). Reflection and reflexion: asocial cognitive neuroscience approach to attributional inference. *Advances in Experimental Social Psychology*, 34, 251–330. URL : [https://www.scn.ucla.edu/pdf/Lieberman%20et%20al%20\(REFLEXION\).pdf](https://www.scn.ucla.edu/pdf/Lieberman%20et%20al%20(REFLEXION).pdf).
16. Toros K., Medar M. (2015). Social work students' thoughts on self-reflection: a qualitative study based on reflective journaling. *International Journal of Humanities and Social Science*, 5 (3), 89–96. URL : http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_5_No_3_March_2015/11.pdf.
17. Yip K.-S. (2006). Self-reflection in Reflective Practice: A Note of Caution. *British Journal of Social Work*, 36 (5), 777–788. DOI: 10.1093/bjsw/bch323.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2020.
The article was received 17 January 2020.